

חינוך לחיים

פרשת ויחי

עם ישראל מיוסד על שלושת האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב אבל התואר המלווה אותנו לאורך הדורות נובע משמו של יעקב אשר נקרא בשם 'ישראל' כי שנא' 'לא ייקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך' הדבר ניכר בין היתר בפס' הנצחי המלווה את עם ישראל לאורך הדורות ונישא בפיהם של כל הקדושים אשר נעקדו ונשרפו ונספו על קידוש ה': 'שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד'. בנוסף לכך אנו רואים כי יעקב אבינו מכונה בפי חז"ל בתואר 'בחיר האבות' כמאמר המדרש 'הבחור שבאבות הוא יעקב', שנא' 'כי יעקב בחר לו ק'ה השאלה העולה היא: מדוע נחשב יעקב למובחר יותר מאבותיו הדגולים? מפני מה זכה דווקא הוא שעם ישראל ייקרא על שמו לדורות?

כדי לבאר את הדברים עלינו לרדת לעומק מידותיהם של האבות הקדושים ולהגדיר את תכונות היסוד שסימלו את כוחות נפשם ואת תפקידיהם השונים בעולם. אברהם אבינו סימל את מידת החסד וההשפעה על הזולת. הוא היה הראשון שהכיר והבין כי יש מנהיג לבירה. הוא חי בין עובדי אלילים פראים וחשוכים, והיה הראשון שהפיץ את האמונה הייחודית בקל אחד. הוא עסק כל ימיו בנתינה, ניהל מלון להכנסת אורחים והפיץ את בשורת האמונה בעולם. אברהם אבינו שינה את פני העולם, ומני אז ועד היום רוב האמונות מאמינה בבורא אחד. אבל למרות זאת, בתוך ביתו פנימה זכה אברהם להצלחה חלקית בלבד. יצחק היה צדיק וישמעאל היה רשע, כך שחמישים אחוז מילדיו של אברהם נותרו מחוץ למרחב הרוחני.

יצחק אבינו היה הראשון שנולד לאב ואם צדיקים בקדושה ובטהרה. יצחק פשט את צווארו לשחיטה במסירות נפש, והיה מוכן להיעקד למען ה' יתברך. הוא לא יצא מהעולם מארץ ישראל וכל חייו הי עולה תמימה שכולה קודש לה'. אך למרות זאת גם הוא לא זכה להצלחה מוחלטת בחינוך צאצאיו. יעקב היה יושב אוהלים, ואילו עשיו היה פרא אדם המלסטם את הבריות.

בניגוד לאבותיו זכה יעקב אבינו למיטה שלמה. הוא היה הראשון והיחיד מבין שלושת האבות, שזכה שכל בניו יהיו שבטי קה וילכו בדרך ה'. השאלה העולה במה התייחד יעקב, שכל בניו היו טהורים וקדושים? מדוע זכה יעקב דווקא למה שלא זכו אבותיו?

כדי לבאר זאת, נחدد את תכונותיהם של האבות הקדושים ועל פי זאת נבין את סוד השפעתם על נפש צאצאיהם. חז"ל אומרים במדרש 'ז'מה תלמוד לומר 'חושך שבטו שונא בנו? ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושנאהו. שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם' – הרי לנו שמידת החסד של אברהם אבינו היא שהובילה כביכול את ישמעאל לתרבות רעה. אברהם, שסימל את מידת החסד נמנע מלהעניש את ישמעאל על מעשיו הרעים. במקום להוכיח ולבקר אותו בתקיפות הוא לימד עליו זכות וראה בו רק את הטוב. גם כאשר שרה צוררה את תשומת ליבו לכך שנוכחותו של ישמעאל מזיקה לחינוכו הטוב של יצחק, אברהם חשך ממנו את שבטו ולא נהג כלפיו במידת הגבורה, מה שהוביל לכך שבסופו של דבר ישמעאל יצא לתרבות רעה ואברהם נאלץ לגרש אותו מביתו.

יצחק סימל את התנועה ההפוכה מאברהם. בעוד אברהם ניחן במידת החסד, יצחק ניחן במידת ה'גבורה'. בעוד אברהם היה כולו חסד נתינה והשפעה סביבתית היה יצחק אדם פנימי שאינו מעורב עם הבריות, יצחק התכנס בתוך ביתו ושקע בעולם של עבודת ה' ויראת שמים. תוך כדי התרחקות מהסביבה הפושרת, לכן עשיו גדל לאיש ציד, בלי שאביו ירד לעומק נפשו וכיר את תכונותיו השליליות.

לעומת זאת יעקב אבינו סימל את התכונה השלישית והמושלמת שהיא 'תפארת' מידה של יופי ופאר המשלבת בין ה'חסד' וה'גבורה' וממצה את הסגולות של שתיהן. יעקב השכיל לשזור את מידת הגבורה של השמאל דוחה עם מידת החסד של ימין מקרבת. יעקב אבינו ידע שהחינוך אינו מתכון מדויק וקבוע. אלא תמהיל משתנה ודינמי של סמכות ורגישות. בעת הצורך הוא ידע להוכיח את בניו בשפה קשה ונוקבת, ובעת הצורך הוא ידע לקרב אותם ולהעניק להם תמיכה ואהבה.

דרכו החינוכית של יעקב ביטאה את המיזוג הנכון ואת התגובה המתאימה לכל מאורע. יעקב ידע מתי ראוי להוכיח בכל תוקף, ומתי יש לדבר בלשון רכה, מקרבת ואוהבת. לכן הוא זכה למיטה שלמה וכל בניו המשיכו בדרכו, ומשום כך עם ישראל נקרא על שמו לדורות.

לע"נ אבי מורי ר' חיים ב"ר ישעיהו ז"ל

משה בירנבוים - birmoshe@gmail.com

חינוך לחיים

פרשת ויחי

"איש אשר כברכתו ברך אותם" - יעקב אבינו מברך את בניו לפני מותו, ומהי אותה ברכה? מעניין לראות שחלק מברכותיו נשמעות רק כתיאור אופי "גור אריה" "חמור גרם" וחלק אחר הן בכלל תכונות שליליות "פחז כמים" "ארור אפם כי עז" ועדיין הכל מוגדר כברכות כי הברכה הכי גדולה לאדם היא לעמוד על אופיו ולהכיר את תכונותיו. כדי לחנך את ילדינו תלמידנו אנחנו צריכים לזהות את הכוחות המיוחדים של כל אחד, את התכונות המאפיינות אותו, ובמה חזק יותר, לאחר מכן, נכוון אותו להשקיע ולשים דגש על כוחות אלו, לפתח אותם, "לשדרג אותם" ולהוציא אותם מהכח אל הפועל.

וזהו תמצית דבריו של גאון החינוך הרה"ק מפיאסצנא הי"ד במבוא ל"חובת התלמידים" על הפס' "חנך לנער על פי דרכו" – "לא בכל הנערים שווה הוא החינוך, תלוי הוא בכל נער ונער כפי טבעו, דעתו, מדותיו ואותם על המחנך להכיר. ולא די לו למחנך אם רק את עצמו ודעתו לבד יכיר, כי במתחנך הדבר תלוי ... רק גם בדעת התלמיד יאחז, ישמש ויפעל, ולא מה שיצווה ויחנך לזה, יצווה ויחנך לתלמיד אחר השונה ממנו בטבע, רצון ומידות. וממשיך "גן הוא בגן ה' לעבדה ולשמרה, ואף אם יראה בהם נערים אשר לפי הכרתו מרי נפש הם ומידות רעות להם, ידע שזה טבע של גרעיני הנשמות ובסר המלאכים, מרים הם בחניטתם ומלאים עסיס בגדלותם" ומדגיש "אין מדה וטבע רע בהחלט בילדי ישראל, הורנו הבעש"ט ותלמידיו, רק שצריכים לדעת איך לשמש בהם ולגודלם"

ומה נאים הם דברי המחנך הדגול הרש"ר הירש בפי' תולדות "חנך לנער על פי דרכו" – חנכה למטרה הגדולה האחת על פי דרכו המיוחדת לו. בהתאם לעתיד הצפוי לו מנטיותיו. מי שמושיב את יעקב ועשיו על ספסל לימודים אחד, ובאותם הרגלי חיים, מחנך אותם כאחד לחיי לימוד ומחשבה – מובטח לו, שאת האחד מהם הוא מקלקל. יעקב ישאב ממעין החכמה בחפץ גובר והולך, ואילו עשיו רק יצפה ליום, בו ישליך מאחורי גבו את הספרים הישנים... ובדרך שמעצם טבעו סולד בה. אילו העמיקו יצחק ורבקה לחדור לנפש עשיו... האיך יכולים גם האומץ, הכוח והגמישות הרדומים בנפש עשיו – האיך יכולים כל אלה להטות שכם לעבודת ה', כי אז "הגיבור" שלעתיד לא היה הופך ל"גיבור ציד" אלא ל"גיבור לפני ה'" באמת.

כהורים ומחנכים עלינו לזהות את כוחות הנפש של הילד, לחבר אותו לחלום שלו, לחזון שלו, ולא לתסכל אותו עם חזון זר שהוא לא מחובר אליו. "חנך לנער ע"פ דרכו" חנכה למטרה הגדולה האחת על פי דרכו המיוחדת לו, בהתאם לעתיד הצפוי לו מנטיותיו.

וכן לזה בדיוק חומז יעקב בברכתו ליהודה המיועד למלכות, מצד אחד מחויב לאחוז בגישה של 'כיבס בין לבוש' ולנקוט בתקיפות וגבורה עליהן מרמז היין. אולם מאידך עליו להחזיק במידת 'לבן שיניים מחלב' ולנקוט במידת החסד והנתינה עליהן מרמז החלב. יעקב הגדיר בברכתו הבדל מהותי בין היין לחלב. בעוד החלב שנועד לשמש באופן שוטף מאפיין את ההנהגה התדיר של המלך כלפי עמו, היין משמש רק לשם 'כיבוס', כפי שנא' 'כיבס בין סותו'. מכאן שעל המלך לזכור שהשימוש במידת הגבורה, נכון ומוצדק רק כשהוא נועד למטרת כיבוס, כלומר להעניש את החוטאים ולמרק את עונותיהם. אולם אל לו למלך להשתמש בגבורתו כדי לרומם את עצמו. אל לו לעשות שימוש במידת הדין כדי להתנשא מעל חלשים ממנו. על המלך להשתמש בכוח הגבורה במידה ובמשורה רק כאשר הדבר נדרש לתועלת בני עמו. ההנהגה הנדרשת מהמלך ביחס לעמו, יכולה ללמד אותנו אודות ההנהגה הנדרשת מההורים ביחס לילדיהם. משימתנו כהורים וכמחנכים היא לאחוז בגישה שמאל דוחה וימין מקרבת' מצד אחד להעריך על ילדנו חום ואהבה, אך מצד שני לא לאפשר להם לעשות ככל העולה על רוחם, אלא להגדיר את הסמכות ההורית ולהעמיד בפניהם גבולות ברורים ומגינים.

איך מגיעים לזה?? גם את זה יעקב אבינו מלמדנו "שכל (החכים) את ידיו" מדוע יעקב הזקן מתאמץ להחליף ביו ידיו ולא מבקש מנכדיו להחליף ביניהם את המקומות???

יעקב מלמדנו שוב פרק בחינוך – שיעקב מזהה שוני בין הילדים, כדי לעודד צמיחת עתידם, הוא מתאים את עצמו אליהם, ולא להיפך!!! לא הם יתחלפו!!! הוא יחליף את ידיו!!! כי המחנך צריך להתאים את עצמו לחניך, ולא יחכה שהתלמיד ישתווה אליו. וגם את זה מדגיש הרה"ק מפיאסצנא הי"ד במבוא ל"חובת התלמידים" וכך דבריו "כי לא בתלמיד ובבן, רק בו – במצווה לבד – הדבר תלוי" "המחנך שרוצה לגלות את נשמת התלמיד הטמונה והגנוזה בו, לגדלה ולהבעירה שתבער באש של מעלה... מוכרח הוא להרכין את עצמו אל התלמיד המתחנך על ידו, ולחדור אל תוך קטנותו ונמיכותו, עד אשר יגיע אל ניצוץ נשמתו הגנוזה אף נעלמה, ולהוציאה להצמיחה ולגדלה"

לע"נ אבי מורי ר' חיים ב"ר ישעיהו ז"ל

משה בירנבוים - birmoshe@gmail.com